فصل‌نامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی-فرهنگی، دوره دهم، شماره‌ی ۳، زمستان ۱٤۰۰، صفحات ٦٥-٤۳

مقاله پژوهشی

تحلیل جامعه‌شناختی رابطهٔ شهروندی محیط زیستی با سرمایهٔ اجتماعی و پایگاه اقتصادی- اجتماعی در بین ساکنان ۱۸ سال به بالای شهر شیراز[۱]

درنا سلامتیان[۲]؛ اصغر میرفردی[۳]؛ منصور طبیعی[٤]؛ علی‌یار احمدی[٥]

تاریخ دریافت: ۱٤۰۰/۰۹/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱٤۰۰/۱۲/۰٦

چکیده

دامنهٔ تخریب محیط زیست، رو به افزایش است و حفظ محیط زیست نیازمند بهره‌گیری از توانمندی های فرهنگی و اجتماعی اجتماعات انسانی است. هدف از انجام این پژوهش، بررسی شهروندی محیط زیستی ساکنان ۱۸ سال به بالای شهر شیراز و ارتباط آن با متغیر سرمایهٔ اجتماعی و پایگاه اقتصادی- اجتماعی بوده است. روش این پژوهش پیمایش بوده و اطلاعات مورد نیاز با استفاده از ابزار پرسش‌نامه جمع‌آوری شد. نمونهٔ مورد مطالعه، ۱۰٤٥ نفر از ساکنان شهر شیراز بوده‌اند که با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شده‌اند. برای ارزیابی اعتبار پرسش‌نامه از تحلیل عاملی و برای تعیین پایایی آن، از هماهنگی درونی ابزار به روش آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج نشان داد متغیرهای سرمایهٔ اجتماعی، پایگاه اقتصادی- اجتماعی و سن ارتباط مثبت و معناداری در سطح ۹۹ درصد با متغیر شهروندی محیط زیستی داشته‌اند. بین وضعیت شهروندی محیط زیستی پاسخ‌گویان با توجه به وضعیت تأهل آن‌ها تفاوت معناداری وجود داشت.

---

[۱] مقاله برگرفته از رسالهٔ دکتری خانم درنا سلامتیان دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی (گرایش بررسی مسایل اجتماعی) دانشگاه شیراز به راهنمایی آقای دکتر اصغر میرفردی است.

[۲] دانشجوی دکتری بخش جامعه‌شناسی، دانشکدهٔ اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.
D.salamatian@gmail.com

[۳] دکتری تخصصی جامعه‌شناسی، دانشیار بخش جامعه‌شناسی، دانشکدهٔ اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسندهٔ مسؤول).
Amirfardi@shirazu.ac.ir

[٤] دکتری تخصصی جامعه‌شناسی، استادیار بخش جامعه‌شناسی، دانشکدهٔ اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.
Tabiee46@gmail.com

[٥] دکتری تخصصی جمعیت‌شناسی، دانشیار بخش جامعه‌شناسی، دانشکدهٔ اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.
Ahmadi.aliyar@gmail.com

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

افراد متأهل، شهروندی محیط زیستی قوی‌تری نسبت به سایر افراد داشته‌اند. در مجموع متغیرهای مستقل ۱۵/۳ درصد از تغییرات متغیر وابسته شهروندی محیط زیستی را تبیین نموده‌اند. شهروندی محیط زیستی و سرمایهٔ اجتماعی هم‌افزا هستند. تقویت سرمایهٔ اجتماعی و عناصر آن، گام مهمی در راستای تقویت شهروندی محیط زیستی است.

واژه‌های کلیدی: محیط زیست، شهروندی، سرمایهٔ اجتماعی، پایگاه اقتصادی- اجتماعی، شیراز.

مقدمه و بیان مسأله

مجموعه‌ای از بحران‌های محیط زیستی به ویژه در کلان شهرها ضرورت پرداختن به موضوعات محیط زیستی را برجسته می‌سازد.

یکی از عواملی که می‌تواند به کاهش معضلات محیط زیستی کمک کند، شهروندی محیط زیستی است. این مفهوم در ابتدا با نظریات مارشال[1] در دههٔ ۱۹۵۰، تحت عنوان شهروندی مطرح شد و پس از تأثیر زیان‌بار انسان بر محیط طبیعی، موجب شکل‌گیری نوع جدیدی از شهروندی گردید که اسمیت[2] آن را شهروندی بوم‌شناختی (۱۹۹۸) و دابسون[3] (۲۰۰۷) آن را شهروندی محیط زیستی نامیده است. شهروندی محیط زیستی بر مبنای شهروندی اجتماعی ساخته شده است که در آن شهروندان به دنبال گسترش اصول جهانی مرتبط با مسائل محیط زیستی و گنجاندن آن در ارزش‌ها، قانون و فرهنگ جامعه می‌باشند. ویژگی اصلی شهروندی محیط زیستی، ناپدید شدن مرز بین حوزهٔ خصوصی و عمومی است (اسمیت، ۱۹۹۸). درواقع، شهروند محیط زیستی، به کسی گفته می‌شود که خود را نسبت به حل مسائل محیط زیستی و حافظت از محیط زیست متعهد می‌داند (مید[4]، ۲۰۱۳). بنابراین، شهروندی محیط زیستی، یکی از مهم‌ترین گونه‌های شهروندی برای جوامع امروزی است و مستلزم حقوق و مسؤولیت‌هایی در زمینهٔ محیط زیست است. منظور از حقوق محیط زیستی، داشتن یک محیط پاکیزه و سالم برای زندگی و حق ارائهٔ نظر و شرکت در مسائل محیط زیستی است. بخش تکالیف نیز به توسعهٔ پایدار و حفظ منابع برای نسل‌های آینده، موجودات دیگر و شرکت فعال در بحث‌های آزاد در رابطه با توسعهٔ پایدار محیط زیستی توجه دارد (فیروزجائیان گلوگاه و شفیعی، ۱۳۹٦: ۲۱؛ استیوارد[5]، ۱۹۹۱: ٦۸). از نظر دابسون (۲۰۰۷) هر شخص به عنوان یک شهروند، مسؤولیت‌هایی در قبال محیط زیست خود دارد و یکی از مهم‌ترین وظایف، توجه به توسعهٔ پایدار است (دابسون، ۲۰۰۷: ۱۷٤). بنابراین، شـــهروندان با افکار و رفتارهای خود، می‌توانند

[1] Marshal.
[2] Smith
[3] Dobson
[4] Mead
[5] Steward

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

در کاهش مشکلات محیط زیست شهری نقش مهمی را ایفا کنند. آن‌ها باید حساسیت زیادی نسبت به محیط پیرامون خود داشته باشند؛ همچنین باید علم و دانش خود را در این زمینه بالا برده و بدین وسیله در کاهش مشکلات شهری و محیط زیستی مشارکتی فعال داشته باشند. نمود این رفتارها در زندگی مردم شهر به معنای تحقق رفتار شهروندی محیط زیستی است (برک‌پور و جهان سیر، ۱۳۹٤: ٥٤).

مرور ادبیات نظری و تجربی حوزهٔ فرهنگ شهروندی نشان می‌دهد که این عامل نقش مهمی در رفتارهای عقلانی و سازندهٔ انسان‌ها با یکدیگر و با زیست بوم‌شان دارد. تأکید هانگرفورد و ولک[1] (۱۹۹۰) بر نقش شهروندی محیط زیستی در افزایش آگاهی، دانش، مهارت و نگرانی نسبت به محیط زیست، اهمیت چنین عاملی را در جوامع کنونی نشان می‌دهد. از رهگذر چنین برداشت‌هایی می توان انتظار داشت که همگرایی انسان‌ها در توجه به اهداف و منافع جمعی مشترک همچون محیط زیست، امنیت و ... زمینه‌ساز شکل‌گیری رفتارهای سازنده برای زندگی اجتماعی امن، ایمن و همراه با شاخص‌های پایداری محیط زیستی است. محقق شدن چنین اهداف سازنده‌ای نیازمند توجه به عوامل دیگری است که ممکن است در همگرایی اجتماعی برای دست‌یابی به منافع جمعی همچون محیط زیست و حفظ آن نقش‌آفرین باشند. به گفتار دیگر، مبانی مفهومی و نظری شهروندی محیط زیستی این دلالت را در بر دارند که آن دسته از عوامل اجتماعی که بتوانند میزان همگرایی و هم‌راستایی کنش‌ها و رفتارها را در جامعه بهبود بخشند، می‌توانند زمینه‌ساز ارتقای شهروندی محیط زیستی باشند. نگاهی کوتاه به مباحث سرمایهٔ اجتماعی نشان می‌دهد که این مفهوم دربردارندهٔ ویژگی های اجتماعی است که در چارچوبی هنجارمند تسهیل‌کنندهٔ همگرایی و هم‌افزایی برای رسیدن به خیر و منفعت عمومی‌اند. سرمایهٔ اجتماعی منجر به ایجاد همبستگی بین کنشگران و سایر اجزای جامعه می‌شود (استیگلیتز[2]، ۱۳۸۲؛ کریمی و کبیرزاده، ۱۳۹۳: ۵۵). اخیراً، ارتباط بین سرمایهٔ اجتماعی و موضوعات محیط زیستی مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است که در این حوزه می‌توان به پژوهش‌های مولایی و عزیز محمدی (۱۳۹٤)، شمس پویا و توکلی نیا (۱۳۹٤)، یزدانی و شمس (۱۳۹۵)، میرفردی و همکاران (۱۳۹٦)؛ ییلدریم[3] و همکاران (۲۰۲۰)، سو و همکاران (۲۰۲۱)، لی[4] و همکاران (۲۰۱۹) و به نظریات جامعه‌شناسانی همچون بوردیو[5] (۱۹۸٦)، کلمن[6] (۱۹۹۰) و

[1] Hungerford & Volk
[2] Stiglitz
[3] Yildirim
[4] Li & et al
[5] Bourdieu
[6] Coleman

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

فوکویاما[1] (۱۹۹۹) اشاره کرد. از پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه می‌توان نتیجه گرفت که تمرکز سرمایهٔ اجتماعی بر ارتباط و کنش میان انسان‌ها است و از آن جا که نگرش‌ها، نگرانی‌ها و رفتارهای محیط زیستی بخش مهمی از شهروندی محیط زیستی را تشکیل می‌دهد، به نظر می‌رسد سرمایهٔ اجتماعی می‌تواند یکی از متغیرهای مرتبط با شهروندی محیط زیستی باشد. افزون بر سرمایهٔ اجتماعی به عنوان یک منبع قوی در شکل‌گیری رفتارهای اجتماعی توسعه‌مدار، پایگاه اقتصادی-اجتماعی نیز در این زمینه اهمیت دارد. پایگاه اقتصادی اجتماعی، به جایگاه فرد برحسب میزان بهره‌مندی از سرمایهٔ اقتصادی و اجتماعی اشاره دارد. در زمینهٔ ارتباط پایگاه اقتصادی-اجتماعی و مسائل محیط زیستی پژوهش‌های گوناگونی انجام شده است (باقری، محسنی و مهدوی، ۱۳۹۷؛ خسروی‌کیا، ۱۳۹۷؛ میرفردی، ۱۳۹۵؛ موسر و کلین هوکلکوتن[2]، ۲۰۱۸؛ بریک، شرمن و کینگ[3]، ۲۰۱۷). با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از باورها و رفتارهای شهروندان در پیوند با منزلت اجتماعی آن‌ها است، به نظر می‌رسد پایگاه اقتصادی- اجتماعی، به عنوان یکی از متغیرهای تبیین‌کنندهٔ شهروندی محیط زیستی باشد. شهروندی محیط زیستی در پیوند با جهت‌گیری ارزشی (مشکینی، ۱۳۹۵: ۲۳) و ویژگی‌های شناختی و رفتاری است که مورد تأکید اندیشمندانی چون هانگرفورد و ولک (۱۹۹۰) قرار گرفته‌اند.

شهر شیراز به دلیل موقعیت جغرافیایی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در سال‌های اخیر به شدت مورد استقبال مهاجران قرار گرفته و به یکی از شهرهای آلوده و پرجمعیت کشور تبدیل شده است (جوکار و میردامادی، ۱۳۸۹: ۲). براساس اطلاعات به دست آمده از درگاه ملی آمار (۱۳۹۸)، جمعیت شهر شیراز در سرشماری سال ۱۳۹۰ برابر با ۱،۷۰۰،٦۸۷ نفر و در سرشماری سال ۱۳۹۵ برابر با ۱،۷۱۲،۷٤٥ نفر بود. به نظر می‌رسد که افزایش جمعیت منجر به ایجاد مشکلات محیط‌زیستی و به خطر افتادن تنوع زیستی مناطق پیرامونی شهر شیراز شده است. شهر شیراز در منطقهٔ نیمه بیابانی و نیمه خشک قرار دارد. افزایش تراکم جمعیتی تنوع زیستی همین منطقهٔ نیمه خشک را نیز دستخوش تغییر نموده است. افزایش بی‌رویهٔ جمعیت مهاجر و گسترش سریع شهر بر روی پهنه‌های طبیعی، به خصوص باغ‌های قصرالدشت و اراضی کشاورزی، بخش اعظمی از این اراضی و باغ‌ها را به نابودی کشانده است. گسترهٔ باغ‌ها و اراضی کشاورزی در محدودهٔ شهر شیراز در سال ۱۳٤۲ برابر با ۱۲۱۸ هکتار و در سال ۱۳٥۲ برابر با ۸۰٥/٥ هکتار بوده است که در سال ۱۳۹۳ به ٦٥۰/٥ هکتار کاهش یافته است (رضایی، قدیری و شمشیری، ۱۳۹۷: ۱۲۸). چنین روندی از تخریب محیط زیست

[1] Fukuyama
[2] Moser & Kleinhückelkotten
[3] Brick, Sherman & Kim

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

نیازمند فعالیت‌های پژوهشی و اقدامات اجرائی است. با توجه به نقش رفتارهای انسانی در تخریب و یا پایداری محیط زیست که در مطالعات گوناگون مورد تأکید قرار گرفته است، شناخت ویژگی و سبک رویارویی انسان با محیط زیست ضرورت دارد. شهروندی محیط زیستی به عنوان ویژگی‌ای جامع که به نگرش، آگاهی، مسؤولیت‌پذیری و رفتار انسانی دربارهٔ محیط زیست می‌پردازد؛ برای ارزیابی نقش اجتماعات انسانی در این حوزه سودمند است. در این راستا، این پژوهش بر آن است تا به رابطه سرمایهٔ اجتماعی و پایگاه اقتصادی- اجتماعی ساکنان کلانشهر شیراز با شهروندی محیط زیستی آنان بپردازد. افزون بر ارزیابی رابطهٔ متغیرهای یاد شده با شهروندی محیط زیستی، ارتباط بین متغیرهای جمعیت‌شناختی همچون سن و جنسیت با شهروندی محیط زیستی در این پژوهش مورد واکاوی قرار گرفته است. با توجه به روند روزافزون تخریب محیط زیستی و افزایش مشکلات محیط زیستی در زیست‌بوم‌های انسانی به ویژه در کلان‌شهرها انجام چنین مطالعه‌ای ضرورت دارد. بی‌توجهی به ویژگی‌های رفتاری سودمند و یا مخرب دربارهٔ محیط زیست، می‌تواند دامنهٔ تخریب محیط زیست را در جامعهٔ ایران، که در مدار خشک و نیمه خشک کرهٔ زمین قرار دارد، را افزایش دهد و زیان‌های جبران‌ناپذیری را برای محیط زیست در پی داشته باشد.

پیشینهٔ تحقیق

پژوهش‌های گوناگونی در زمینهٔ محیط زیست و سرمایهٔ اجتماعی انجام شده است. در اینجا به برخی از آن‌ها پرداخته می‌شود. تاکانشی، تاندون، دوان و ویتسن[1] (۲۰۱۷) به این نتیجه رسیدند که کشورهایی که از لحاظ اقتصادی توسعهٔ بیش‌تری داشته‌اند، ارتباط قوی‌تری با شهروندی محیط زیستی دارند. این مطالعه نشان داد که شهروندی محیط زیستی در کشورهایی که کیفیت محیطی پایین‌تر و سیستم‌های رسانه‌ای کم‌تر توسعه‌یافته دارند، ضعیف‌تر است. اساه، بنگستون، وستفال و گرون[2] (۲۰۱۸) نشان دادند که قرار گرفتن کودکان در معرض محیط زیست، قوی‌ترین پیش‌بینی‌کنندهٔ رفتار شهروندی محیط زیستی و نگرش‌های مبتنی بر حفظ محیط زیست است و آموزش در این زمینه اهمیت کم‌تری نسبت به قرار گرفتن در خود محیط دارد.

پژوهش حبیبی و صالحی (۱۴۰۰) نشان داد «تخریب محیط زیست و ناپایداری اکوسیستم» موضوع محوری دربارهٔ وضعیت محیط زیست در غرب گیلان است. بهره‌برداری مشاع، عدم تفکیک مرز عرصهٔ ملی و شخصی، تغییر کاربری، دپوی زباله، بد مصرفی، چرای بی‌رویه، منفعت طلبی و بهره‌برداری معیشتی به عنوان شرایط علی و ملی بودن منابع طبیعی، ضعف نظارتی و بهره‌برداری غیراصولی شرایط مداخله‌گر چنین وضعیتی است. مطالعه صالحی، فیضی زنگیر و قلی‌پور (۱۴۰۰)

[1] Takahashi, Tandoc, Duan & Witsen
[2] Asah, Bengston, Westpha & Gowan

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

در شهرستان ماسال نشان داد ارتباط با طبیعت و کیفیت محیطی تأثیر معنی‌داری بر تصویر و رفتار سازگار با محیط زیست دارد و تصویر مقصد سازگار با محیط زیست تأثیر معنی‌داری بر رفتار سازگار گردشگران دارد. پژوهش میرفردی و سلامتیان (۱۴۰۰) نشان داد که رفتار محیط زیستی با متغیرهای هویت ملی و بعد سیاسی هویت ملی در سطح ۹۵ درصد و با بعد تاریخی هویت ملی در سطح ۹۹ درصد رابطهٔ مستقیم و معناداری دارد. نتیجه اینکه هویت ملی و به ویژه بعد تاریخی آن نقش مهمی در رفتار محیط زیستی مسؤولانه دارد. پژوهش حاجیچامبیوس و همکاران[1] (۲۰۲۲) در قبرس نشان داد که به دنبال انجام مداخله‌های آموزشی، افزایش آماری معنی‌داری در دستاوردهای یادگیری شهروندی محیط زیستی دانش‌آموزان دورهٔ متوسطه، هم شایستگی‌های شهروندی محیط زیستی و هم اقدامات آیندهٔ شهروندی محیط زیستی، وجود دارد. با این حال، تأثیر مداخلهٔ یادگیری به طور قابل‌توجهی با جنسیت دانش‌آموزان و همچنین به اقدامات شهروندی محیط زیستی گذشته/حال آن‌ها مرتبط است.

پژوهش آریزا و همکاران[2] (۲۰۲۲) دربارهٔ تأثیر مداخلات و رویکردهای آموزشی بر شهروندی محیط زیستی نشان داد که بین نمرات قبل و بعد از مداخله تفاوت معناداری وجود دارد، بدین معنا که آموزش تأثیر مثبتی بر روی بعد رفتاری شهروندی محیط‌زیستی دارد. افزون بر این، می‌توان به پژوهش گود[3] (۲۰۰۶) دربارهٔ رابطه سرمایهٔ اجتماعی و نگرش محیط زیستی، پژوهش کبیری و کریم زاده رضائیه (۱۳۹۶) پیرامون دغدغهٔ محیط زیستی و سرمایهٔ اجتماعی، پژوهش سرمایهٔ اجتماعی و حفاظت از محیط زیست توسط آزادخوانی، حسین‌زاده و کرمی (۱۳۹۹)، سرمایهٔ اجتماعی و رفتارهای محیط زیستی چو و کانگ[4] (۲۰۱۷)، صالحی، فیروزجائیان و عباسی کلان (۱۳۹۹)، صافی و سرایلو (۱۴۰۰) و هوآ، دونگ و گودمن[5] (۲۰۲۱) اشاره کرد. میرفردی (۱۳۹۵)، خسروی کیا (۱۳۹۷) و لوی، اریون و لشم[6] (۲۰۱۸) نشان دادند، بین پایگاه اجتماعی اقتصادی و رفتارهای محیط زیستی رابطهٔ معنی‌داری وجود دارد. کیم و کیم[7] (۲۰۱۰) و آل شمرلی و نیلر[8] (۲۰۱۷) دریافتند پایگاه اقتصادی- اجتماعی بر نگرش محیط زیستی اثرگذار است. در رابطه با متغیرهای زمینه‌ای و جمعیتی و موضوعات محیط زیستی، صالحی و پازوکی نژاد (۱۳۹۳) نشان دادند با افزایش سن، وضعیت شهروندی محیط‌زیستی بهبود می‌یابد. برک پور و جهان سیر (۱۳۹۴) دریافتند که بین متغیرهای

[1] Hadjichambis, A. C., Paraskeva-Hadjichambi, D., & Georgiou, Y.
[2] . Ariza et al.
[3] . Good
[4] . Cho & Kang
[5] . Hua, Dong & Goodman
[6]. Levy, Orion & Leshem
[7] . Kim & Kim
[8] . Shemmeri & Naylor

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

جمعیت‌شناختی با شهروندی محیط زیستی ارتباط معناداری وجود ندارد. عابدی سروستانی و شهرکی (۱۴۰۰) به این نتیجه رسیدند تفاوت معناداری بین حفاظت از محیط زیست با توجه به وضعیت تأهل وجود دارد.

نقد و بررسی پژوهش‌های انجام شده در داخل و خارج از کشور نشانگر آن است که پژوهش های اندکی در حوزهٔ شهروندی محیط زیستی انجام شده است و در اندک پژوهش‌های انجام شده از منظر سیاسی و روان‌شناختی به این موضوع پرداخته شده است. پژوهش‌های انجام گرفته در حوزهٔ محیط زیست اغلب به بررسی رابطهٔ نگرش محیط زیستی و رفتار محیط زیستی با متغیرهای اجتماعی همچون پایگاه اقتصادی- اجتماعی و سرمایهٔ اجتماعی پرداخته‌اند. با این وجود، شهروندی محیط زیستی کمتر مورد توجه پژوهشگران بوده است. بنابراین؛ نقطه قوت پژوهش پیش رو بررسی جامعه‌شناختی شهروندی محیط زیستی و بررسی این موضوع در پیوند با متغیرهای سرمایهٔ اجتماعی و پایگاه اقتصادی- اجتماعی است. نوآوری چنین مطالعه‌ای، بررسی شهروندی محیط زیستی در پیوند با سرمایهٔ اجتماعی است که در کلان‌شهر شیراز نیز تاکنون مورد توجه پژوهشگران قرار نگرفته است.

چارچوب نظری

برابر دایره‌المعارف فلسفه استنفورد «شهروند به کسی گفته می‌شود که عضو یک تجمع سیاسی است و در حین برخوداری از حقوق، وظایف و مسؤولیت‌هایی برایش تعریف شده است» (نقل شده در کلدی و پوردهناد، ۱۳۹۱: ۳٤). مارشال[1] (۱۹۵۰) یکی از مشهورترین نظریه‌پردازان حوزهٔ شهروندی، تغییرات در این مفهوم را در سه دوره بیان کرده است؛ نخستین دوره، رواج حقوق مدنی شهروندی در پایان قرن ۱۹ میلادی است. دومین دوره، گسترش و مالکیت حقوق سیاسی در قرن ۲۰ میلادی و سومین دوره، رواج تکالیف و حقوق اجتماعی شهروندی در پایان قرن ۲۰ میلادی است. موضوعات محیط زیستی در زمرهٔ تکالیف و حقوق اجتماعی قرار می‌گیرند. در این راستا، شهروندان به همراه وضع‌کنندگان قانون، اجراکنندگان قانون، پژوهشگران و جامعه‌شناسان باید ضمن برخورداری از حقوق محیط زیستی به حفظ محیط‌زیست پیرامون خود بپردازند و با وضع قوانین و تغییر نگرش شهروندان گام مهمی در حفظ محیط زیست بردارند. در این راستا جامعه‌شناسان می‌توانند به شناسایی عوامل تخریب محیط زیست پرداخته و مستندات آن را در اختیار شهروندان و دولت مردان قرار دهند تا بدین وسیله چالش پیش روی آنان را آشکار و به وضع تکالیف و حقوق

[1] . Marshal

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

شهروندی کمک نمایند (پیری و قاسمی، ۱۳۸۸: ۲۰۶). شهروندی محیط زیستی در راستای به-کارگیری حقوق شهروندی در حوزهٔ محیط زیست، ابداع و به کار گرفته شد.

هانگرفورد و ولک[1] (۱۹۹۰) اصطلاح شهروندی محیط زیستی را توسعه دادند. از نظر آنان، شهروند زیست‌محیطی دارای ویژگی‌هایی است: ۱- آگاهی، دانش و حساسیت زیادی نسبت به مشکلات محیط زیستی دارد. ۲- درک کامل و دقیقی از شرایط محیط زیستی و مشکلات آن دارد. ۳- نسبت به شرایط محیط زیست خود نگران است و انگیزهٔ لازم برای حضور فعالانه در بهبود و کاهش مشکلات محیط زیستی دارد. ٤-از مهارت‌های علمی و عملی برای شناسایی مسائل و مشکلات محیط زیستی برخوردار است و مشارکت فعالانه در تمام سطوح برای رفع و کاهش معضلات محیط زیستی دارد (برک‌پور و جهان سیر، ۱۳۹٤: ٥٤). در واقع، شـــهروندی محیط زیستی زمانی تحقق می‌یابد که شهروندان از سواد محیط زیستی در زمینهٔ نظری و عملی برخوردار بوده و با داشتن آگاهی، اعتماد به نفس، انگیزه و آموخته‌های مدنی به حفظ و نگه‌داری محیط زیست بپردازنند (برکوئیتز، فورد و بریور[2]، ۲۰۰۵: ۲۲۸). از نظر دابسون، شهروندی محیط زیستی در عمل فردی و خصوصی تحقق نمی‌یابد؛ بلکه کوچک‌ترین اعمال انسان‌ها اعم از پخت غذا در خانه، استفاده از وسایل سرمایشی و گرمایشی در فصول مختلف در منزل و . .... دارای الزامات عمومی و محیط زیستی هستند. افزون بر این، تمام اقدامات در جهت حفظ محیط زیست اعم از اعتراضات، مذاکرات، خواسته‌ها و . ... در فضاهای عمومی به وقوع می‌پیوندند. به طور کلی، می‌توان گفت تحقق شهروندی محیط زیستی منجر به بهبود زندگی افراد و توجه بیش‌تر به توسعهٔ پایدار و حفظ منافع برای آیندگان می‌شود (رستگار خالد، مشکینی و صالحی، ۱۳۹٦: ٤٥).

رویکرد شهروند محیط زیستی لیبرال بر اعطای حقوق به طبیعت غیر انسانی تأکید دارد که دولت یا نظام سیاسی را موظف می‌کند که از آن حقوق حمایت نماید (داگر[3]، ۲۰۰٦؛ چیلد[4]، ۲۰۱٦: ۲۱). براساس این دیدگاه، شهروند محیط زیستی وظایف و حقوقی در قبال محیط زیست خود دارد. در زمینهٔ حقوق می‌توان به داشتن محیط زندگی سالم و پاک، تصمیم‌گیری دربارهٔ محیط زیست و مشارکت در سیاست‌گذاری اشاره کرد؛ البته این حقوق؛ بر اشاعهٔ عدالت محیط زیستی و تبعیت شهروندان از قوانین وضع شده محیط زیستی در تمام جهان تأکید می‌کند (جاگرز و مارتینسون[5]،

[1]. Hungerford & Volk
[2] . Berkowitz, Ford & Brewer
[3] . Dagger
[4]. -Schild
[5]- Jagers & Martinsson

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

۲۰۱۰: ٦؛ بل[1]، ۲۰۰۵) و حمایت از محیط زیست را به عنوان یک کلید در نظر می‌گیرد که مؤلفهٔ آزادی و برابری انسان است (براون[2]، ۱۳۸۷: ۷).

از نظر بوردیو (۱۹۸٦) هر طبقهٔ اجتماعی بر اساس ترکیبی از سه نوع سرمایهٔ اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تعریف می‌شود. اعضای هر طبقه براساس ترکیب انواع سرمایه، جایگاه خاصی را در میدان به خود اختصاص می‌دهند (شارع‌پور، ۱۳۸۰: ۱۰۷). افراد بر اساس سرمایه‌های متفاوتی که در جامعه به دست می‌آورند، در طبقات مختلفی قرار می‌گیرند و قرار گرفتن در هر طبقه، زمینه‌های متفاوتی برای کنش و فکر افراد به وجود می‌آورد که منجر به پدیدار شدن ذائقهٔ مصرفی و رفتاری متفاوتی در بین افراد می‌شود (میرفردی، ۱۳۹۵: ۱۰۵-۱۰٤). وبر از نخستین جامعه‌شناسانی است که به پایگاه اقتصادی- اجتماعی و نقش آن در جامعه پرداخته است. در نگاه وبر، مالکیت، قدرت و حیثیت با وجود وابستگی متقابل‌شان، در بنیان متمایزند و بر روی آن‌ها نظام قشربندی در هر جامعه ای سامان می‌یابد و شکل می‌گیرد (خوشرو و رضایی نسب، ۱۳۹۳: ۷۸).

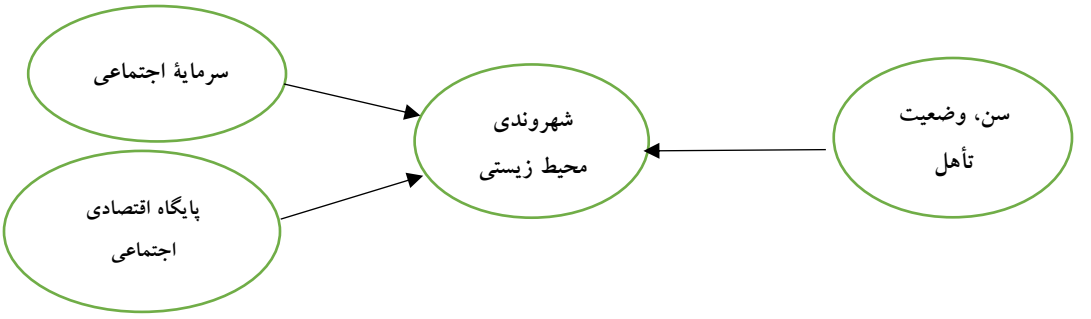
برای تبیین شهروندی محیط زیستی و متغیرهای مستقل مرتبط با آن از نظریهٔ هانگرفورد و ولک (۱۹۹۰) استفاده شد. مرور دیدگاه‌های مرتبط، نشان می‌دهد که نظریهٔ شهروندی محیط زیستی می تواند تبیین‌گر وضعیت شهروندی محیط زیستی و ابعاد آن در جامعه باشد. این نظریه هم به ویژگی ها و بایسته‌های رفتاری شهروندی می‌پردازد و هم بایسته‌های شهروندی را در زمینهٔ محیط زیست دربردارد. از آنجا که هانگرفورد و ولک (۱۹۹۰)، شهروند محیط زیستی را فردی آگاه می‌دانند که درک عمیقی نسبت به مسائل محیط زیستی دارد و از مهارت‌های لازم برای حل مشکلات محیط زیستی برخوردار است، می‌توان از این نظریه برای تبیین شهروندی محیط زیستی استفاده کرد. شهروندی محیط زیستی به بهره‌مندی از حقوق و تعهد به مسؤولیت‌های اجتماعی می‌پردازد. بر پایه این نظریه، فرد دارای ویژگی‌های شهروندی محیط زیستی، دارای ویژگی‌هایی چون نگرش، آگاهی، رفتار و مهارت لازم برای عملکرد محیط زیستی در راستای حفظ محیط زیست و بهبود شاخص های پایداری محیط زیستی است. با توجه به ویژگی‌های فرهنگ شهروندی به ویژه شهروندی محیط زیستی که هانگرفورد و ولک (۱۹۹۰) بدان پرداخته‌اند، به نظر می‌رسد افرادی که دغدغه و نگرانی محیط زیستی دارند و در این راستا به تلاش و تکاپو می‌پردازند، از ویژگی‌های اجتماعی سازنده همچون سرمایهٔ اجتماعی بالا برخوردار باشند. از آن جا که نگرش‌ها و باورها در زمینهٔ شهروندی محیط زیستی در قالب رفتار و نگرش آگاهانه و همراه با ملاحظهٔ منافع عموم جامعه در برخورد با محیط زیست؛ خود را نشان می‌هد، نظریهٔ شهروندی محیط زیستی هانگرفورد و ولک از توانمندی

[1]- Bell
[2]- Brown

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

لازم برای تبیین رابطهٔ سرمایهٔ اجتماعی و شهروندی محیط زیستی برخوردار است. شهروندی محیط زیستی با پی‌گیری محیط زیست و بایسته‌های رفتاری درباره آن در پی رسیدن به خیر و منفعت جمعی است. دست‌یابی به چنین خیر جمعی با وجود ویژگی‌های اجتماعی مبنایی همچون سرمایهٔ اجتماعی که مشارکت، همکاری، اعتماد، انسجام و هنجارمندی را در بر دارد، امکان‌پذیر است. از آنجا که سرمایهٔ اجتماعی به عنوان منبعی برای رسیدن افراد به اهداف‌شان شناخته می‌شود، می‌توان برای تبیین ارتباط متغیرهای پایگاه اقتصادی- اجتماعی و شهروندی محیط زیستی استفاده کرد، زیرا شهروندی محیط زیستی دربردارندهٔ آرمان‌ها و خواسته‌های جمعی و فرافردی در زمینهٔ پایداری محیط زیست است. حفظ محیط زیست به عنوان یک هدف و خیر جمعی، از رهگذر سرمایهٔ اجتماعی که روحیهٔ جمعی را قوام می‌بخشد و منبعی مهم در تعاملات انسانی است، امکان‌پذیر می شود. دیدگاه ماکس وبر دربارهٔ پایگاه اجتماعی که سبک‌های زندگی را مرتبط با سبک‌های منزلتی می‌داند و همچنین دیدگاه بوردیو که ذائقه‌ها و سبک زندگی را در پیوند با سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی تبیین می‌کند، برای تبیین رابطهٔ پایگاه اقتصادی- اجتماعی و شهروندی محیط زیستی بکار گرفته می‌شوند.

مدل پژوهش

مدل شمارهٔ یک- مدل تحلیلی پژوهش

فرضیات پژوهش

۱- به نظر می‌رسد بین سرمایهٔ اجتماعی شهروندان ۱۸ سال به بالای شهر شیراز و شهروندی محیط زیستی آن‌ها ارتباط معناداری وجود دارد.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

۲- به نظر می‌رسد بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی شهروندان ۱۸ سال به بالای شهر شیراز و شهروندی محیط زیستی آن‌ها ارتباط معناداری وجود دارد.

۳- به نظر می‌رسد بین سن شهروندان ۱۸ سال به بالای شهر شیراز و شهروندی محیط زیستی آن‌ها ارتباط معناداری وجود دارد.

٤- به نظر می‌رسد بین شهروندی محیط زیستی شهروندان ۱۸ سال به بالای شهر شیراز با توجه به وضعیت تأهل آنان تفاوت معناداری وجود دارد.

روش‌شناسی پژوهش

در پژوهش حاضر از روش پیمایشی برای جمع آوری داده‌ها استفاده شد. جامعهٔ آماری، کلیهٔ شهروندان ۱۸ سال به بالای شهر شیراز بوده‌اند. سن قانونی در جامعهٔ ما از ۱۸ سالگی است و از این سن، مسؤولیت‌ها و حقوق شهروندی برای افراد معنای عینی پیدا می‌کند. بر اساس جدول لین (۱۹۷٦) و با در نظر گرفتن حجم جامعه (۱،۲۸۰،۲۳۳ نفر)، سطح معنی‌داری (۹۹ درصد)، میزان همگنی (۵۰-۵۰) و میزان خطای معنی‌داری (٤ درصد)، حجم نمونهٔ پژوهش، ۱۰۳۵ مورد برآورد شد که برای افزایش دقّت، به ۱۰٤۵ مورد ارتقا یافت. روش نمونه‌گیری، خوشه‌ای چند مرحله‌ای بوده است. در هر منطقه ابتدا خوشه و سپس بلوک‌های معینی انتخاب شده و پس از آن در هر بلوک از نقطهٔ مشخصی مثلاً جنوب غربی در جهت عقربهٔ ساعت و با فاصلهٔ معینی به درب خانه‌ها مراجعه شد. در مراجعه به درب خانه‌ها به گونه‌ای نمونه‌گیری انجام شد که کشیدگی سنی و جنسیتی رخ ندهد. متغیر شهروندی محیط زیستی از ترکیب چهار بعد رفتار محیط زیستی، نگرش محیط زیستی، دانش محیط زیستی و شهروندی به دست آمده است. جهت سنجش متغیرهای شهروندی محیط زیستی و پایگاه اقتصادی- اجتماعی از پرسش‌نامه‌های پژوهشگر ساخته و برای سنجش سرمایهٔ اجتماعی از پرسش‌نامهٔ به‌کار گرفته شده توسط میرفردی و ولی‌نژاد (۱۳۹۸)استفاده شد. جهت تعیین اعتبار مقیاس‌های شهروندی محیط زیستی، سرمایهٔ اجتماعی و پایگاه اقتصادی- اجتماعی، از اعتبار سازه به روش تحلیل عاملی تأییدی با چرخش واریماکس، استفاده شد که نتایج آن در جدول‌های شماره ۱، ۲ و ۳ منعکس شد. مقدار KMO برای متغیرهای شهروندی محیط زیستی، سرمایهٔ اجتماعی و پایگاه اقتصادی- اجتماعی به ترتیب برابر با (۰/۳۱۸)، (۰/٤۷٦) و (۰/۷۷۷) بوده است؛ که بیان‌گر کفایت نمونه‌گیری است. میزان معناداری آزمون بارتلت ($P<۰/۰۰۰$) نشان می‌دهد بین متغیرها همبستگی وجود دارد. تحلیل عاملی، در نهایت بدون حذف هیچ یک از گویه‌ها، منجر به استخراج چهار عامل شهروندی (با ۵ گویه)، دانش محیط زیستی (با ٦ گویه)، رفتار محیط زیستی (با ۱۳ گویه) و نگرش محیط زیستی (با ۷ گویه) برای متغیر شهروندی محیط زیستی و منجر به استخراج ۵ عامل تعامل اجتماعی (با ۳ گویه)، اعتماد بین شخصی (با ۳ گویه)، مشارکت اجتماعی

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

(با ۳ گویه)، اعتماد اجتماعی (با ۵ گویه)، و انسجام اجتماعی (با ۳ گویه)، برای متغیر سرمایهٔ اجتماعی گردید. جهت تعیین پایایی مقیاس‌های تحقیق، با توجه به سطح سنجش گویه‌ها، از همسانی درونی به روش آلفا کرونباخ استفاده گردید که ضریب آلفای مقیاس شهروندی محیط زیستی برابر با ۰/۸۸، سرمایهٔ اجتماعی برابر با ۰/۷۸ و پایگاه اقتصادی- اجتماعی برابر با ۰/۸۳ بوده است که نشان می‌دهد گویه‌های پرسش‌نامه‌ها، از همسانی درونی مطلوبی برخوردار بوده‌اند. در نهایت داده‌های پرسش‌نامه به وسیلهٔ نرم افزار SPSS تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌های پژوهش

الف- یافته‌های توصیفی

براساس جدول زیر، بیش‌تر پاسخ‌گویان (٤٤/٤ درصد) در گروه سنی ۳۰-۱۸ سال قرار داشته‌اند. کم‌ترین میزان پاسخ‌گویان (۱ درصد) مربوط به گروه سنی ۸۱-۷۰ ساله‌ها بوده است. همچنین، بیشتر پاسخ‌گویان متأهل بوده‌اند.

جدول شمارهٔ یک- توصیفی از ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخ‌گویان

متغیر	رده	فراوانی	درصد	متغیر	رده	فراوانی	درصد
سن	۳۰-۱۸	٤٦٤	٤٤/٤	وضعیت تأهل	مجرد	٤٤٩	٤۳
	٤۳-۳۱	۳۱۸	۳۰/٤		متأهل	٥۷۳	٥٤/۸
	٥٦-٤٤	۱۸۱	۱۷/۳		بیوه و مطلقه	۲۱	۲
	٦۹-٥۷	٦۷	٦/ ٤		پاسخ نداده	۲	۰/۲
	۸۱-۷۰	۱۰	۱		کل	۱۰٤٥	۱۰۰
	پاسخ نداده	٥	۰/٥				
	کل	۱۰٤٥	۱۰۰				

جدول زیر، نشان‌دهندهٔ تعداد گویه‌ها، میانگین مورد انتظار و میانگین مشاهده شدهٔ متغیرهای اصلی پژوهش است. متغیر «سرمایهٔ اجتماعی» دربردارندهٔ ۲۰ گویه است، میانگین به‌دست آمده از کل گویه‌ها برابر با (٦۲/۸۷) است که از میانگین مورد انتظار (٦۰)، بیش‌تر است. متغیر «پایگاه اقتصادی- اجتماعی» دربردارندهٔ ۵ گویه است، میانگین به‌دست آمده از کل گویه‌ها برابر با (۱۳/۳۰) است که از میانگین مورد انتظار (۱۵) که نشان‌دهندهٔ میزان پایگاه اقتصادی- اجتماعی در حد متوسط است، کمتر است. متغیر «شهروندی محیط زیستی» دربردارندهٔ ۳۱ گویه است، میانگین به‌دست آمده از کل گویه‌ها برابر با (۱۰۳/٦۳) است که از میانگین مورد انتظار (۹۳) بیش‌تر است.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

جدول شمارهٔ دو- توصیفی مربوط به سرمایهٔ اجتماعی، پایگاه اقتصادی- اجتماعی و شهروندی محیط زیستی ساکنان شهر شیراز

متغیر	بیش‌ترین	کم‌ترین	میانگین مشاهده شده	میانگین مورد انتظار	انحراف معیار
سرمایهٔ اجتماعی	۹۹	۲۳	٦۲/۸۷	٦۰	۱٤/۰۱
پایگاه اقتصادی- اجتماعی	۲٤	۵	۱۳/۳۰	۱۵	۳/۹۳
شهروندی محیط زیستی	۱۵٤	۳٤	۱۰۳/٦۳	۹۳	۲۵/۹۱

ب- یافته‌های تحلیلی

با توجه به نتایج جدول زیر، بین شهروندی محیط زیستی با توجه به وضعیت تأهل پاسخ‌گویان نیز تفاوت معناداری در سطح ۹۹ درصد وجود دارد. بیش‌ترین میانگین مربوط به پاسخ‌گویان متأهل (۱۰۷/٦۳) و کم‌ترین میانگین متعلق به پاسخ‌گویان بیوه و مطلقه (۹۵/۳۸) بوده است. جهت ارزیابی تفاوت شهروندی محیط زیستی بین زیرگروه‌های وضعیت تأهل از آزمون تعقیبی LSD استفاده شد. نتایج نشان داد در بین زیر گروه‌های وضعیت تأهل، شهروندی محیط زیستی مجردها تفاوت معناداری با متأهل‌ها در سطح ۹۹ درصد نشان داد. همچنین، بین شهروندی محیط زیستی متأهل‌ها و غیرمتأهل‌ها؛ تفاوت معناداری در سطح ۹۹ درصد وجود دارد. با این یافته، افراد متأهل بیش از افراد مجرد دغدغه‌های محیط زیستی از خود نشان داده و رفتار محیط زیستی مناسب را در پیش می گیرند. افراد بیوه و مطلقه، با توجه به دغدغه‌های ویژهٔ موقعیتی خود، به اندازهٔ دیگر افراد جامعه به دغدغه‌های محیط زیستی و رفتار مناسب برای حفظ محیط زیست توجه ندارند.

جدول شمارهٔ سه- آزمون تفاوت معناداری شهروندی محیط زیستی ساکنان شهر شیراز بر حسب وضعیت تأهل

متغیر مستقل	رده	تعداد پاسخ‌گویان	میانگین	انحراف معیار	F	سطح معناداری
وضعیت تأهل	مجرد	٤٤۹	۹۸/۷۸	۲۷/۲۹	۱۵/۸۲	۰/۰۰۰
	متأهل	۵۷۳	۱۰۷/٦۳	۲۳/۸۳		
	بیوه و مطلقه	۲۱	۹۵/۳۸	۳۱/۹۰		
	کل	۱۰۱۸	۱۰۳/۵۹	۲۵/۹۲		

یافته‌های پژوهش نشان داد که با توجه به مقدار ضریب همبستگی ۰/۳۱۱ و سطح معناداری ۰/۰۰۰ بین سرمایهٔ اجتماعی ساکنان شهر شیراز و شهروندی محیط زیستی آنان رابطهٔ مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین، بین ابعاد سرمایهٔ اجتماعی (تعامل اجتماعی، مشارکت اجتماعی،

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی) ساکنان شهر شیراز و شهروندی محیط زیستی به ترتیب با مقدار ضریب همبستگی ۰/۰۸۳، ۰/۳۷٤، ۰/۲۵۱ و ۰/۱۷۵ و همگی در سطح معناداری ۹۹ درصد ارتباط مثبت و معناداری وجود دارد. اما، بُعد اعتماد بین شخصی ارتباط معناداری با شهروندی محیط زیستی نشان نداد. بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی پاسخ‌گویان و شهروندی محیط زیستی آنان رابطهٔ مثبت و معناداری وجود دارد، به این معنا که هرچه پایگاه اقتصادی- اجتماعی ساکنان شهر شیراز ارتقا یابد، به همان نسبت میزان شهروندی محیط زیستی آنان تقویت می‌شود. سن نیز رابطهٔ مستقیم و معناداری با شهروندی محیط زیستی ساکنان شهر شیراز دارد. هر چه سن ساکنان شهر شیراز افزایش یابد، به همان تناسب شهروندی محیط زیستی نیز بهبود می‌یابد. عناصر درونی سرمایهٔ اجتماعی و شهروندی محیط زیستی از گونه‌ای هم‌افزایی و هم‌راستایی برخوردارند.

جدول شمارهٔ چهار- بررسی رابطهٔ سرمایهٔ اجتماعی، پایگاه اقتصادی- اجتماعی، سن و شهروندی محیط زیستی ساکنان شهر شیراز

متغیر مستقل	ضریب پیرسون	سطح معناداری
سرمایهٔ اجتماعی	۰/۳۱۱**	۰/۰۰۰
تعامل اجتماعی	۰/۰۸۳**	۰/۰۰۸
اعتماد بین شخصی	۰/۰۴۶	۰/۱٤۰
مشارکت اجتماعی	۰/۳۷۴**	۰/۰۰۰
اعتماد اجتماعی (تعمیم یافته)	۰/۲۵۱**	۰/۰۰۰
انسجام اجتماعی	۰/۱۷۵**	۰/۰۰۰
پایگاه اقتصادی- اجتماعی	۰/۲۸۱**	۰/۰۰۰
سن	۰/۱۳۷**	۰/۰۰۰

**=P< 0.01

آزمون رگرسیون نشان داد چهار متغیر در معادلهٔ رگرسیونی به عنوان مهم‌ترین متغیرهای تبیین کنندهٔ متغیر وابستهٔ شهروندی محیط زیستی باقی ماندند. نتایج نشان داد که در نخستین مرحله، متغیر سرمایهٔ اجتماعی بیشترین همبستگی تفکیکی را با شهروندی محیط زیستی داشته است که به تنهایی قادر به تبیین ۹/۵ درصد از تغییرات شهروندی محیط زیستی افراد مورد مطالعه است. مقدار بتا در این رابطه برابر با ۰/۲۳ بوده است. در مرحلهٔ بعد، متغیر، پایگاه اقتصادی- اجتماعی مهم‌ترین متغیر اثرگذار در شهروندی محیط زیستی به شمار می‌آید. مقدار بتا در این رابطه برابر با ۰/۲۱ است و مقدار ضریب تبیین به ۱۳/٦ درصد رسیده است. در سومین مرحله، متغیر وضعیت تأهل (متأهل بودن) وارد معادله شد. با وارد شدن این متغیر در معادلهٔ رگرسیونی، مقدار ضریب تبیین به ۱٤/۹

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

درصد رسیده است. در مرحلهٔ آخر متغیر سن وارد معادله شد و مقدار R2 به ۰/۱۵۳ رسید. مقدار بتا در این رابطه برابر با ۰/۰۷٤ است. در مجموع، متغیرهای وارد شده به معادلهٔ تحلیلی ۱۵/۳ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین نموده‌اند. مجموع متغیرهای واردشده به مدل تبیینی نشان می‌دهد که شهروندی محیط زیستی در پرتو مجموعه‌ای از ویژگی‌های اجتماعی همچون اعتماد، همکاری، مسؤولیت‌پذیری، جایگاه و موقعیت اقتصادی- اجتماعی، تثبیت شرایط زندگی (همچون تأهل یافتن) و تجربیات از رهگذر چرخهٔ زندگی (سن) تقویت می‌شود.

جدول شمارهٔ پنج- نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیره متغیرهای تأثیرگذار بر روی شهروندی محیط زیستی (به روش گام به گام)

مرحله	متغیر	R	R2	sig	T	B	Beta
	مقدار ثابت	-	-	۰/۰۰۰	۱۱/٤۲	٤۹/۷۵	-
۱	سرمایهٔ اجتماعی	۰/۳۱۰	۰/۰۹۵	۰/۰۰۰	۷/۵۳	۰/٤۳	۰/۲۳
۲	پایگاه اقتصادی- اجتماعی	۰/۳۷۱	۰/۱۳٦	۰/۰۰۰	٦/۹۳	۱/۳۹	۰/۲۱
۳	وضعیت تأهل (متأهل بودن)	۰/۳۸۹	۰/۱٤۹	۰/۰۰٤	۲/۸۵	٤/۷٤	۰/۰۹۱
٤	سن	۰/۳۹۵	۰/۱۵۳	۰/۰۲۰	۲/۳۲	-۱۵۲	۰/۰۷٤

بحث و نتیجه‌گیری

این مطالعه بر آن بوده است تا به تبیین شهروندی محیط زیستی ساکنان شهر شیراز بپردازد. نتایج بررسی نشان داد که سرمایهٔ اجتماعی همبستگی مثبت و معناداری با شهروندی محیط زیستی ساکنان شهر شیراز دارد به گونه‌ای که بالا بودن میزان سرمایهٔ اجتماعی به تقویت شهروندی محیط زیستی و رفتار و نگرش مسؤولانه دربارهٔ محیط زیست می‌انجامد. این یافته با نتایج پژوهش صافی و سرایلو (۱٤۰۰)، آزادخوانی و همکاران (۱۳۹۹)، حبیبی و صالحی (۱٤۰۰) و هوآ و همکاران (۲۰۲۱) که نشان دادند بین سرمایهٔ اجتماعی و رفتار محیط زیستی ارتباط معناداری وجود دارد و نتیجهٔ پژوهش گود (۲۰۰٦) که نشان داد بین نگرش محیط‌زیستی و سرمایهٔ اجتماعی رابطهٔ معناداری وجود دارد، هم‌راستا است و نتایج آن‌ها را تأیید می‌کند. حبیبی و صالحی (۱٤۰۰) نشان دادند که منفعت‌طلبی و تمایز ننهادن بین عرصهٔ ملی و شخصی در تخریب محیط زیست اثرگذار است. این یافته مؤید نظریهٔ هانگرفورد و ولک (۱۹۹۰) است که مجموعه‌ای از ویژگی‌ها را برای شهروندی محیط زیستی برمی‌شمارند. افرادی که دارای سرمایهٔ اجتماعی بالایی باشند، از نگاه فرافردی به موضوعات اجتماعی و محیط زیستی برخوردارند و منافع جمعی را در اولویت قرار می‌دهند. چنین

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

ویژگی‌هایی از آن‌ها افرادی مشارکت‌جو، هنجارمند و مسؤولیت‌پذیر می‌سازد. این ویژگی‌ها برای شکل‌گیری و تقویت روحیهٔ شهروندی کارساز است. شهروند محیط زیستی فردی دغدغه‌مند، آگاه و دارای دانش، انگیزه و مهارت در زمینهٔ مواجهه با مسائل و موضوعات محیط زیستی است و مجموعه ویژگی‌های یاد شده، وی را فردی مسؤولیت‌پذیر می‌سازد. بر اساس ماهیت و کارکردهای سرمایهٔ اجتماعی، می‌توان استدلال نمود که این متغیر با ابعاد و عناصری که دارد، تقویت‌کنندهٔ روحیهٔ شهروندی است. شهروندی محیط زیستی به عنوان بخشی از ویژگی‌های شهروندی، از رهگذر سرمایهٔ اجتماعی بالا در جامعه می‌تواند به بهبود ویژگی‌های رفتاری شهروندان دربارهٔ محیط زیست بینجامد. اهداف غایی سرمایهٔ اجتماعی و شهروندی محیط زیستی حفظ و بهبود منافع جمعی جامعه است. هانگرفورد و ولک (۱۹۹۰)، آگاهی، درک، انگیزه و مهارت شهروندان برای حفظ و مدیریت محیط زیست را رکن اساسی شهروندی محیط زیستی می‌دانند و بر این باورند که این امور از طریق ارتباط، اعتماد و اتحاد شهروندان با یکدیگر تحقق می‌یابد. درواقع، تعاملات شهروندان در سایهٔ اعتماد با یکدیگر منجر به افزایش مهارت و آگاهی آنان در حوزهٔ محیط زیست می‌شود. بدون همگرایی شهروندان با یکدیگر، زمینهٔ توجه به موضوعات محوری و حیاتی همچون محیط زیست فراهم نخواهد شد. محیط زیست و حفاظت از آن بخشی از موضوعات فرافردی و جمعی است و با نگاه همگرایانه برای دست‌یابی به خیر و منفعت جمعی می‌توان بدان دست یافت. این یافته‌ها نشان داد که گونه‌ای از هم‌افزایی بین سرمایهٔ اجتماعی و شهروندی محیط زیستی در جامعه وجود دارد. تحلیل هانگرفورد و ولک (۱۹۹۰) از شهروندی محیط زیستی و عناصر آن به خوبی چنین هم‌راستایی و هم‌افزایی را نشان می‌دهد.

یکی از نتایج پژوهش، وجود رابطهٔ مثبت و معنادار بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی و شهروندی محیط زیستی ساکنان شهر شیراز است. طبقات بالاتر از شهروندی محیط زیستی قوی‌تری نسبت به طبقات پایین برخوردارند. این یافته با نتایج پژوهش خسروی کیا (۱۳۹۷) و لوی و همکاران (۲۰۱۸) که نشان دادند بین پایگاه اقتصادی اجتماعی و رفتار محیط زیستی ارتباط معناداری وجود دارد؛ و نتایج پژوهش کیم و کیم (۲۰۱٤) وآل شمرلی و نیلر (۲۰۱۷) که نشان دادند بین نگرش محیط زیستی و پایگاه اقتصادی- اجتماعی ارتباط معناداری وجود دارد؛ همخوانی دارد. این یافته با نظریهٔ بوردیو (۱۹۸٦) قابل تبیین است. بر پایهٔ نظریهٔ بوردیو، هر طبقه ذائقهٔ ویژهٔ خود را داراست و تفاوت در میزان سرمایهٔ اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی منجر به داشتن ذائقه‌های گوناگون می‌شود. بنابراین، تفاوت طبقاتی، منجر به ایجاد تفاوت در نگرش، دانش و رفتار هر طبقه در قبال محیط زیست می‌شود؛ هرچه طبقه (پایگاه اقتصادی- اجتماعی) فرد بالاتر رود، میزان شهروندی محیط زیستی افراد بیشتر خواهد بود؛ و هرچه پایگاه اقتصادی- اجتماعی افراد پایین‌تر باشد، ویژگی‌های شهروندی

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

محیط زیستی؛ ضعیف‌تر خواهد بود و ملاحظات و رفتارهای مسؤولانه دربارهٔ محیط زیست کم‌تر رعایت می‌شود. برخوردار نبودن طبقات پایین از امکانات مناسب زندگی، می‌تواند منجر به اولویت نیافتن موضوعات محیط زیستی برای آنان گردد. افراد طبقات بالا از ویژگی‌های شهروندی محیط زیستی (اگاهی، دانش، مهارت، انگیزه و دغدغهٔ محیط زیستی مورد نظر هانگرفورد و ولک) قوی‌تری برخوردارند.

نتایج پژوهش نشان داد که سن با شهروندی محیط زیستی ساکنان شهر شیراز ارتباط مثبت و معناداری دارد. به عبارت دیگر، با افزایش سن، وضعیت شهروندی محیط زیستی ساکنان شهر شیراز بهبود می‌یابد. این نتیجه با یافتهٔ پژوهش صالحی و پازوکی نژاد (۱۳۹۳) که نشان دادند بین سن و شهروندی محیط زیستی ارتباط معناداری وجود دارد، هم‌راستا است. افراد با سنین بالاتر به دلیل تجربهٔ زیسته‌شان در جامعه و همچنین جامعه‌پذیری رسمی و غیررسمی کامل‌تری که نسبت به جوانان و نوجوانان دریافت کرده‌اند، آگاهی و شناخت بیشتری دربارهٔ محیط زیست و بایسته‌های رفتاری نسبت به آن پیدا نموده‌اند و رفتار محیط زیستی عقلانی‌تر و واقع‌بینانه‌تری در مقایسه با افراد جوان‌تر دارند. این یافته با نظریهٔ شهروندی محیط زیستی هانگرفورد و ولک (۱۹۹۰)، که داشتن آگاهی، دانش و مهارت را از ویژگی‌های شهروندی محیط زیستی می‌داند، هم‌راستا است؛ زیرا افراد با سنین بالاتر تجربیات زیستهٔ بیشتری در پیوند با محیط زیست و دانش و اطلاعات منتشر شده دربارهٔ آن دارند و این تجربهٔ زیسته؛ آگاهی، مهارت و دغدغهٔ آن‌ها دربارهٔ محیط زیست را افزایش داده است. همچنین نتیجهٔ پژوهش کنونی، نشانگر تفاوت معنادار در میزان شهروندی محیط زیستی افراد با توجه به وضعیت تأهل آن‌ها است. افراد متأهل از میزان شهروندی محیط زیستی بالاتری نسبت به غیرمتأهل‌ها (مجردها، بیوه‌ها و مطلقه‌ها) برخوردار بوده‌اند. این یافته با نتیجه پژوهش عابدی سروستانی و شهرکی (۱۴۰۰)، هم‌راستا است.

در مجموع، متغیرهای مستقل ۱۵/۳ درصد از تغییرات متغیر وابستهٔ شهروندی محیط زیستی را تبیین نموده‌اند که نشانهٔ توانمندی قابل توجه مدل تحلیلی است. در میان متغیرهایی که در رگرسیون چند متغیره وارد معادله شده‌اند، متغیر سرمایهٔ اجتماعی در اولین مرحله، ۹/۵ درصد از شهروندی محیط زیستی را تبیین کرده است. اولویت یافتن متغیر سرمایهٔ اجتماعی، بیانگر اهمیت این متغیر در بهبود شرایط محیط زیستی و کاهش معظلات در این حوزه است. افزایش سرمایهٔ اجتماعی منجر به افزایش همبستگی افراد، افزایش اعتماد و افزایش ارتباط متقابل در بین شهروندان جامعه شده و در نتیجه، منجر به افزایش دانش محیط زیستی و بهبود رفتار مسؤولانه در قبال محیط زیست می‌شود. بالابودن سرمایهٔ اجتماعی در جامعه منجر به توجه بیشتر به منافع جمعی و اولویت‌های فرافردی همچون محیط زیست می‌شود. این سرمایه، در کنار اعتماد و هنجارمندی؛ مشارکت و همکاری را

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

برای جامعه به ارمغان می‌آورد و منافع جمعی و بلندمدت همچون محیط زیست را مقدم بر منافع فردی و گذرا می‌سازد. شهروندی محیط زیستی، آن‌گونه که هانگرفورد و ولک (۱۹۹۰)، تحلیل کرده اند در پرتو ویژگی‌هایی چون آگاهی، دانش، مهارت اجتماعی، انگیزه و رفتار مناسب به محیط زیست به سان یک خیر و منفعت جمعی توجه دارد. سرمایهٔ اجتماعی به عنوان متغیری که بسترهای هنجاری، شناختی و رفتاری ویژگی‌های شهروندی را در جامعه فراهم می‌سازد، تقویت‌کنندهٔ شهروندی محیط زیستی است.

با توجه به اهمیت متغیر سرمایهٔ اجتماعی در شکل‌گیری شهروندی محیط زیستی پیشنهاد می‌شود به تقویت شبکه‌ها، پیوندها و تعاملات افراد جامعه و حمایت از نهادهای مدنی فعال در زمینهٔ حفاظت از محیط زیست پرداخته شود. این امور از طریق اعتماد به سمن‌ها و ارائهٔ فرصت‌های کنشگری اجتماعی به آن‌ها، آموزش در رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی، نصب بیلبورد با پیام‌های اثرگذار محیط زیستی در سطح شهر، گنجاندن مطالب محیط زیستی در کتب مدرسه و دانشگاه، و برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای اقشار و گروه‌ها به ویژه فعالین اجتماعی در این حوزه تحقق خواهد یافت. برای برون‌رفت از وضعیت کنونی رفتار و نگرش محیط زیستی، بایسته است توجه به مخاطرات فراروی محیط زیست به عنوان منبع حیات انسانی و تلاش همگانی برای حفظ محیط زیست به عنوان محورهای اصلی گفتمانی و کرداری شهروندان جامعه باشد.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

منابع

۱. آزادخوانی، پاکزاد؛ حسین‌زاده، جعفر و فرحناز کرمی (۱۳۹۹) «بررسی نقش سرمایهٔ اجتماعی در حفاظت محیط زیست شهر ایلام»، **فصل‌نامهٔ علوم و تکنولوژی محیط زیست**، ۹(۲۲): ۱۶-۱.

۲. استیگلیتز، جورف (۱۳۸۲) **به سوی پارادایم جدید توسعه**، ترجمهٔ اسماعیل مردانی گیوی، تهران: اطلاعات.

۳. باقری، دانیال؛ محسنی، رضا علی و محمد صادق مهدوی (۱۳۹۷) «تحلیل تأثیر عوامل اجتماعی بر رفتارهای حامی محیط زیست (نمونهٔ مورد مطالعه: شهروندان شهر گرگان)»، **مطالعات توسعهٔ اجتماعی فرهنگی**،۳(۷): ۱۶۹-۱۴۳.

٤. براون، لستر راسل (۱۳۸۷) **طرح امید، آینده و محیط زیست**، ترجمهٔ حمید طراوتی، مشهد: جهاد دانشگاهی مشهد.

۵. برک‌پور، ناصر و فاطمه جهان سیر (۱۳۹٤) «شهروندی محیط زیستی و تحلیل رفتار شهروندی در شهر قزوین»، **هویت شهر**، سال ۱۰(۲۸): ٦٦-۵۳.

٦. پیری، مریم و ناصر قاسمی (۱۳۸۸) «بررسی حقوقی قضایی چگونگی و نقش اعمال حقوق شهروندی در محیط زیست»، **علوم و تکنولوژی محیط زیست**، ۱۱(۳): ۲۱۲-۲۰۵.

۷. جوکار، گلناز سید مهدی میردامادی (۱۳۸۹) «دیدگاه دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های شهر شیراز نسبت به حفاظت از محیط زیست، **پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی**، ۳(۱۱): ۱٤-۱.

۸. خسروی کیا، ندا (۱۳۹۷) «بررسی رابطهٔ پایگاه اجتماعی اقتصادی و میزان رفتارهای زیست محیطی شهروندان شهر ری»، **سومین همایش ملی دانش و فناوری علوم کشاورزی**، منابع طبیعی و محیط زیست ایران، تهران.

۹. خوشرو، زنیب و زهرا رضایی نسب (۱۳۹۳) «بررسی مقایسه‌ای آرا و نظریات کارل مارکس و ماکس وبر در حوزهٔ نابرابری اجتماعی»، **مجلهٔ اقتصادی**، شمارهٔ ۷: ۹۰-۷۳.

۱۰. درگاه ملی آمار (۱۳۹۸) **نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵**، جمعیت شهرهای کشور به تفکیک جنس و گروه‌های سنی.

۱۱. رستگار خالد، امیر؛ مشکینی، قاسم و صادق صالحی (۱۳۹٦) «بررسی رابطهٔ جهت‌گیری ارزشی با شهروندی زیست‌محیطی در بین شهروندان مناطق ۳،۱۱ و ۱۹ تهران»، **توسعهٔ اجتماعی**، ۱۲(۱): ۳۷-۵۸.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

۱۲. رضایی، محمدرضا؛ قدیری، محمود و مسلم شمشیری (۱۳۹۷) «تحلیل فضایی میزان تناسب محیطی شهر شیراز با استفاده از روش مناسبت محیطی»، **جغرافیا و آمایش شهری**، شمارهٔ ۲۶: ۱۳۸-۱۲۳.

۱۳. شارع‌پور، محمود (۱۳۸۰) «فرسایش سرمایهٔ اجتماعی و پیامدهای آن»، **نامهٔ انجمن جامعه-شناسی ایران**، شمارهٔ ۳: ۱۱۲-۱۰۱.

۱۴. شمس پویا، محمد کاظم و جمیله توکلی‌نیا (۱۳۹۴) «تحلیل سرمایهٔ اجتماعی با تأکید بر مشارکت شهروندی و پاسخ‌گویی مدیران شهری مورد پژوهی: شهر اسلامشهر»، **آمایش محیط**، ۸(۳۰): ۱۵۲-۱۳۷.

۱۵. صافی، یحیی و محدثه سرایلو (۱۴۰۰) «تحلیل عوامل موثر بر رفتار زیست محیطی شهری دانشجویان کشاورزی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان»، **فصل‌نامهٔ علوم و تکنولوژی محیط زیست**، Doi:10.22034/jest.2019.43806.4641

۱۶. صالحی، صادق و زهرا پازوکی نژاد (۱۳۹۳) «تحلیل اجتماعی نقش شهروندی محیط زیستی در مقابله با پیامدهای تغییر آب و هوا»، **مطالعات جامعه‌شناختی شهری**، ۴(۱۱): ۱۴۸-۱۲۷.

۱۷. صالحی، صادق؛ فیروزجائیان، علی اصغر و هادی عباسی کلان (۱۳۹۹) «بررسی تاثیر سرمایهٔ اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی مطالعهٔ موردی: گردشگران دریاچهٔ شورابیل اردبیل»، **برنامه‌ریزی و توسعهٔ گردشگری**، ۹(۳): ۱۶۰-۱۴۶.

۱۸. صالحی، صادق؛ فیضی زنگیر، سلمان و یاسر قلی پور (۱۴۰۰) «تحلیلی بر تصویر و رفتار سازگار با محیط زیست در مقاصد طبیعت -پایه (مطالعهٔ موردی: شهرستان ماسال)»، **فصل‌نامهٔ مطالعات مدیریت گردشگری**، ۱۵(۵۲)، ۷۹-۵۱.

۱۹. حبیبی، سونا و صادق صالحی (۱۴۰۰) «شناخت مسایل و زمینه‌های بروز مشکلات محیط زیستی: کاربرد نظریهٔ داده بنیاد در مناطق روستایی غرب گیلان»، **نشریهٔ توسعهٔ پایدار محیط جغرافیایی**، ۳(۱)، ۸۷-۷۴.

۲۰. عابدی سروستانی، احمد و محمدرضا شهرکی (۱۴۰۰) «تحلیل نگرش کارکنان یگان حفاظت از جنگل‌ها نسبت به پارادایم جدید زیست محیطی: مطالعهٔ موردی استان گلستان»، **جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی**، آمادهٔ انتشار.

۲۱. فیروزجائیان گلوگاه، علی اصغر و آزاده شفیعی (۱۳۹۶) «آسیب شناسی شهروندی زیست‌محیطی با تاکید بر بی تفاوتی زیست‌محیطی (مورد مطالعه: شهروندان شهر یزد)»، **مطالعات جامعه شناختی شهری**، ۸(۲۵): ۴۲-۱۹.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

۲۲. کبیری، افشار و سارا کریم‌زاده رضائیه (۱۳۹۶) «تحلیل جامعه‌شناختی رابطهٔ سرمایهٔ اجتماعی و دغدغهٔ زیست محیطی»، **جامعه‌شناسی کاربردی**، ۲۸(۱): ۶۶-۵۳.

۲۳. کلدی، علیرضا و نگار پوردهناد (۱۳۹۱) «بررسی میزان آگاهی و نگرش دانشجویان نسبت به حقوق شهروندی در تهران»، **مطالعات شهری**، ۲ (٤): ۵۸-۲۹.

۲٤. مشکینی، قاسم (۱۳۹۵) «**بررسی رابطهٔ جهت‌گیری ارزشی با شهروندی زیست محیطی (مطالعه موردی مناطق ۳، ۱۱ و ۱۹ تهران)**»، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد، دانشگاه شاهد: تهران.

۲۵. مولایی، نرگس و فاطمه عزیزمحمدی (۱۳۹٤) «سرمایهٔ اجتماعی و نقش آن بر مشارکت شهروندی در بهسازی محیط زیست»، **اولین همایش ملی پژوهش‌های کاربردی در نگهداشت محیط زیست**، آب و منابع طبیعی، اراک.

۲۶. میرفردی، اصغر و عبدالله ولی‌نژاد (۱۳۹۸) «رابطهٔ بین سرمایهٔ اجتماعی و دین‌داری دانشجویان دانشگاه یاسوج»، **معرفت فرهنگی اجتماعی**، ۱۰(۲): ۱۰۷-۹۳.

۲۷. میرفردی، اصغر (۱۳۹۵) «بررسی رابطهٔ پایگاه اقتصادی- اجتماعی و احساس مسؤولیت اجتماعی با رفتار محیط‌زیستی (مورد مطالعه: ساکنان نورآباد ممسنی)»، **آموزش محیط زیست و توسعهٔ پایدار**، ۵(۱): ۱۱٤-۱۰۱.

۲۸. میرفردی، اصغر؛ حیدری، آرمان و طیبه دمساز (۱۳۹۶) «بررسی تأثیر مسؤولیت‌پذیری بر رفتارهای محیط زیستی با میانجی‌گری رسانه‌ها (نمونهٔ موردی: شهر اهواز)»، **مجلهٔ آموزش محیط زیست و توسعهٔ پایدار**، ٦(۱): ٦۸-۵۵.

۲۹. میرفردی، اصغر و درنا سلامتیان (۱٤۰۰) «بررسی رابطهٔ هویت ملی و رفتار محیط زیستی در بین دانشجویان رشته‌های علوم انسانی دانشگاه شیراز»، **فصل‌نامهٔ مطالعات ملی**، ۲۲(٤)، ۱۵۹-۱۳۷.

۳۰. یزدانی، هیمن و علی شمس (۱۳۹۵) «تأثیر سرمایهٔ اجتماعی بر رفتار زیست محیطی روستاییان شهرستان مریوان»، **آموزش محیط زیست و توسعهٔ پایدار**، ٤(٤): ۸۵-۷۵.

31. Al-Shemmeri, T., & Naylor, L(2017) «Energy saving in UK FE colleges: The relative importance of the socio-economic groups and environmental attitudes of employees», **Renewable and Sustainable Energy Reviews,** 68: 1130-1143.

32. Ariza, M. R., Pauw, J. B. D., Olsson, D., Van Petegem, P., Parra, G., & Gericke, N(2022) «Key Pedagogical Features and a Common Approach to Evaluate Education for Environmental Citizenship: An

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

International Perspective», **Environmental Sciences Proceedings**, 14: 13-15.

33. Asah, S. T., Bengston, D., Westphal, L. M., & Gowan, C(2018) «Mechanisms of children's exposure to nature: Predicting adulthood environmental citizenship and commitment to nature-based activities», **Environment and Behavior**, 50: 807- 836.

34. Berkowitz, A., Ford, M. E., & Brewer, C. A(2005) **A framework for integrating ecological literacy, civics literacy, and environmental citizenship in environmental education and advocacy: Changing perspectives of ecology and education**, Cambridge University Press**.**

35. Bourdieu, P(1986**) «**The Forms of Capital», in **Handbook of Theory a Research for the Sociology of Education**, edited by J. G. Richardson (ed.), Greenwood Press, New York.

36. Brick, C., David, K., & Heejung, S(2017) «Green to be seen" and "brown to keep down": Visibility moderates the effect of identity on pro-environmental behavior», **Journal of Environmental Psychology,** 51: 226- 238.

37. Cho, S., & Hyeongsik k(2017) «Putting behavior into context: Exploring the contours of social capital influences on environmental behavior**», Environment and Behavior,** 49: 283- 313.

38. Coleman, J(1990) **Foundation of Social Theory**, Cambridge, MA: Harvard University Press, Belknap Press.

39. Dagger, R(2006) **Freedom and rights**. In A. Dobson & R. Eckersley (Eds.), Political theory and the ecological challenge. New York, NY: Cambridge University Press.

40. Dobson, A(2007) «Environmental Citizenship: Towards Sustainable Development», **Sustainable Development**, 15: 276-285.

41. Fukuyama, F(1999) **Social Capital and Civil Society**, Prepared for Delivery at IMF Conference on Second-generation Reform.

42. Good, J(2006) «Internet use and environmental attitudes: A social capital approach», **The Environmental Communication Year Book**, 3: 211- 233.

43. Hadjichambis, A. C., Paraskeva-Hadjichambi, D., & Georgiou, Y(2022) «Evaluating a Novel Learning Intervention Grounded in the Education for Environmental Citizenship Pedagogical Approach: A Case Study from Cyprus» **Sustainability**, 14: 1398-1415.

44. Hua, Y., Dong, F., & Goodman, J(2021) «How to leverage the role of social capital in pro-environmental behavior: A case study of residents' express waste recycling behavior in China», **Journal of Cleaner Production**, 280: 128-157.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

45. Kim, S., &, Kim S(2010) «Comparative studies of environmental attitude and its determinants in three East Asia countries: Korea, Japan, and China», **International Review of Public Administration**, 15: 17-33.

46. Levy, A., Nir, O., & Yossi, L(2018) «Variables that influence the environmental behavior of adults»**, Environmental Education Research,** 24: 307-325.

47. Li, D., Zhao, L., Shuang, Sh., Shuai., & Zhangi, L(2019) «What influences an individual's pro-environmental behavior? A literature review." Resources», **Conservation and Recycling**, 146: 28- 34.

48. Mead, E(2013) Promoting Lasting Ecological Citizenship Among College Students, M. A. Thesis in Environmental Policy Design, Lehigh University, **available in: http://preserve.lehigh.edu/etd.**

49. Moser, S., & Silke K(2018) «Good intents, but low impacts: diverging importance of motivational and socioeconomic determinants explaining pro-environmental behavior, energy use, and carbon footprint», **Environment and Behavior**, 50: 626- 656.

50. Schild, R(2016) «Environmental citizenship: What can political theory contribute to environmental education practice?» **The Journal of Environmental Education**, 47: 19-34.

51. Smith, M(1998) **Ecologism: Towards ecological citizenship**, Minneapolis: University of Minnesota Press.

52. Steward, F(1991) **Citizens of Planet Earth,** London: Lawrence press.

53. Su, F(2021) «Effects of social capital, risk perception and awareness on environmental protection behavior», **Ecosystem Health and Sustainability,** 12: 194-231.

54. Takahashi, B., Tandoc, J., Duan, R., & Witsen, A(2017) «Revisiting environmental citizenship: The role of information capital and media use», **Environment and Behavior**, 49: 111-135.

55. Yildirim, J., Barış, A., & Erdener E(2020) «The role of social capital in environmental protection efforts: evidence from Turkey»**, Journal of Applied Statistics**, 3: 1-17.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]